

בענין הבדלה

המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס

איתא בגמ' פסחים (קה:), "שמע מינה: המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס". ויש לעיין באופיין של שתי הבדלות אלו.

ראשית כל יש לפתוח בדברי הרמב"ם הידועים ריש פרק כט של הל' שבת, "מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירת שבח וקידוש, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה".

ומשמעות הדברים היא שלפי הרמב"ם קידוש והבדלה שווים הם, ששניהם הם זכירות של שבח וקידוש של יום השבת. וכן יש להביא ראייה מדברי התוספות שהבדלה היא שבח. עיין בגמ' ברכות (כט.), "אמר רבי תנחום אמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו, שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה, והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה על הכוס". ובתוס' על אתר כתבו (ד"ה מפני שיכול וכו') "כדאמר [לקמן דף לא.] שואל אדם צרכיו בשומע תפילה, ודוקא צרכיו כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שצריך שדהו מים שהוא מעין תפלה וכן שאלה, אבל הזכרה והבדלה ושאר שבחים אסור שאינה מעין שו"ת".

אמנם צ"ע ממה שכתב הטור בשיטת הרמב"ם (או"ח סי' רצ"ד) "...אם נזכר קודם שומע תפלה כ' הרמב"ם ז"ל יש מי שהורה שמבדיל בשומע תפלה". ולכאור' מזה משמע שהבדלה לפי הרמב"ם אינה דוקא ברכת השבח.

ובאמת עי' בכס"מ (הל' תפילה פרק י' הל' יד) שמביא גירסת הטור וכתב עליו שהוא טעות סופר. אלא שבב"י (או"ח סי' רצ"ד) כתב שיש לדחות ולומר דכיון דכשאנו מבדילים בתפלה אנו מתפללים ואומרים כשם שהבדלתנו

וכו' שפיר הוי מעין שו"ת.¹ (אלא שמסיים שם שהגירסא הנכונה הוא כמש"כ בכס"מ וכמו שמצא ברמב"ם מדוייק.)

ויש לומר לפי דברי הב"י שבאמת שאני הבדלה של תפלה מהבדלה על הכוס. שהבדלה בתפלה איננה ברכת השבח רגילה אלא יש בתוכה בקשה ולכן שפיר שייכת לברכת שו"ת.

ואולי זהו גופא הענין בתקנה זו שאומרים הבדלה ב' פעמים. שתקנת הבדלה על הכוס היא קיום אך ורק של ברכת השבח, ובהבדלה בתפילה יש קיום של בקשה.

ונחלקו התנאים במשנה מס' ברכות (דף לג.) מה מקומה של הבדלה בשמונה עשרה: "מוזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים, והבדלה בחונן הדעת; רבי עקיבא אומר: אומרה ברכה רביעית בפני עצמה; רבי אליעזר אומר: בהודאה".

ויש להבין במה נחלקו. ועי' במאירי שם שמסביר שיטת ר"א שמבדיל בהודאה, וז"ל: "ר"א אומר בהודאה במק' הודאת נסים שאנו צריכין להודות על שנתן לנו את השבת". וסברא זו מאד דומה לשיטת הרמב"ם לעיל שהבדלה היא הכרה שלנו להקב"ה על נתנתו של יום השבת. אלא שיש הבדל. שלרמב"ם הבדלה היא שבח, ולפי ר"א שמקומה בהודאה אינה שבח אלא הודאה על שנתן לנו את השבת.² ובפשטות לשיטת חכמים שמקומה בברכת חונן הדעת יוצא שברכה זו היא כעין בקשה.

והעירני תלמידי היקר י' רוזנפלד שלפי מש"כ הרמב"ם באופיה של הבדלה בתפלה יוצא שמקומה של הבדלה בתפלה הוא מאד מדוייק. שלרמב"ם יש ב' חלקים להבדלה בתפלה. חלק אחד של בקשה וחלק ב' של שבח. ולכן מתחיל ברכת אתה חונן בדברי שבח וממשיך עם אתה חוננתנו שהוא גם חלק

¹ ועי' באשל אברהם (בוטשאטש סי' רצ"ד) שמציע שלפי נוסח שלנו באתה חוננתנו ("אבינו מלכנו החל עלינו הימים הבאים וכו'") גם תוס' יסכימו ששייך לשו"ת כיון שיש בתוכה בקשה אמיתית.

² ועי' בריטב"א שביאר אחרת שם, וז"ל, "ר"א אומר בהודאה. פי' קודם שיחתום בברכת מודים וטעמא דידיה מפני שמודה לשם שזיכה אותו להכיר ולהבדיל בין קדש לחול". לפי הריטב"א ההדגש אינו על השבת עצמה אלא הודאה שמבינים באותו הבדל.

של שבח שבהבדלה. ולפני שגומר ברכת אתה חונן עם הבקשה של "חננו מאתך..." הופכים בהבדלה לחלק של בקשה השייכת לחלק זו.³

הבדלה: ברכה על יום השבת או על ימי החול

ויש לחקור באופי של הבדלה. האם הבדלה שייכת ליום השבת או לימי החול. וכבר הזכרנו דברי הרמב"ם שהבדלה הוא ברכת השבח על השבת. וכן מבואר ממש"כ המאירי לעיל בדברי ר"א שהבדלה שייכת לשבת.

וכן משמע מגמ' פסחים (קג.). שדנה על סדר הברכות ביו"ט שחל במוצ"ש. לפי ר' יהושע בן חנניה צריך לומר הבדלה קודם שאומר קידוש. וביארה הגמרא, "אמר רבי חנינא: משל דרבי יהושע בן חנניה למלך שיוצא ואפרכוס נכנס, מלויך את המלך, ואחר כך יוצאים לקראת אפרכוס". ומשמע שהבדלה בעיקרה באה להלוות את השבת ואינה מתייחסת לימי החול.⁴

אמנם גם יש להוכיח כצד השני. עי' בגמרא ברכות (ל"ג.), "הבדלה בחונן הדעת. מאי טעמא? אמר רב יוסף: מתוך שהיא חכמה קבעוה בברכת חכמה; ורבנן אמרי: מתוך שהיא חול לפיכך קבעוה בברכת חול".

³ ועי' בביאור הגר"א (או"ח סי' רצ"ד סע' א') שביאר באופן אחר מקומה של הבדלה לפי מהנהגינו. והוא לפי הבנתו של מח' רב יוסף ורבנן בברכות (לג.) ע"פ מה שנחלקו בירושלמי (פרק ה' דברכות) דדיעה א' בירושלמי הוא שאם אין דיעה הבדלה מנין, ולכן מקומה של הבדלה הוא בברכת הדעת. ודיעה אחרת שם הוא שאסור לתבוע צרכיו קודם הבדלה ולכן צריך לומר הבדלה מיד. וסיים הגר"א בזה"ל, "ולפ"ז מנהגינו אליבא דכ"ע שאנו אומרים תחילה אתה חונן כו' כסברא ראשונה הנ"ל אם אין דעה כו', ואח"כ הבדלה קודם הבקשה לצאת ג"כ סברא שניה הנ"ל דס"ל אסור לתבוע צרכיו כו'".

⁴ ועי' בערוך השולחן (או"ח סימן ש' סעיף ב') וז"ל, "וטעם סעודה זו כתב הרמב"ם בפ"ל (הל' ה') כדי לכבד השבת בכניסתו וביציאתו, כלומר וזהו כמלואו את המלך בכבוד סעודה ולכן נקראת סעודה זו מלוא מלכה ולכן נהגו לומר פיוטי וזמירות ללוות השבת כדרך שמלויך את המלך בכניסתו וביציאתו (ב"י) ולכן נכון לומר הזמירות אחר הבדלה (ט"ז)".

וכן עי' בדבריו (או"ח סימן רצו סעיף יז) "רבינו הב"י פסק דהבדלה מיושב והטעם דכל דבר שמוציא לאחריים צריך להיות בקביעות ורבינו הרמ"א פסק דמעומד וכן נוהגין במדינות אלו, והטעם דללוות את המלך צריך להיות מעומד".

ועי' במהרש"א שפירש וז"ל, "ר"ל מתוך שבו מבקשים שיחולו ימי החול לטובה וברכה לפיכך קבעוה בתחלת הברכות של ימי חול שהיא חונג הדעת..." ויתכן שהבין שעיקר ברכה זו שייך לימי החול ולא לשבת.

עוד איתא בגמ' פסחים (קב:) דיון בסוגיא של אין עושין מצוות חבילות חבילות. ושם הגמ' הקשה על שיטה זו מברייתא, "והא תניא הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין, ועל המאור, ועל הבשמים, ואחר כך אומר הבדלה על הכוס. ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו לאחר המזון ומשלשן כולן לאחריו". והגמרא דוחה שאין לו שאני. ובהמשך הגמ' מקשה ממה שאנו אומרים יקנה"ז ואין זה בעיה של אין עושין מצוות חבילות חבילות. והגמ' מיישבת שם, "אלא הבדלה וקידוש חדא מילתא היא, ברכת המזון וקידוש תרי מילי נינהו".

ועי' ברמב"ם (הל' שבת פרק כ"ט הל' י"ב) שפסק וז"ל, "מי שהיה אוכל בערב שבת וקדש עליו היום והוא בתוך הסעודה פורס מפה על השולחן ומקדש וגומר סעודתו ואחר כך מברך ברכת המזון. היה אוכל בשבת ויצא השבת והוא בתוך סעודתו, גומר סעודתו ונוטל ידיו ומברך ברכת המזון על הכוס ואחר כך מבדיל עליו, ואם היה בתוך השתיה פוסק ומבדיל ואחר כך חוזר לשתייתו".

ומשמע מהרמב"ם שלכתחילה יכול להבדיל ולברך בהמ"ז על כוס א'. ולכאור' תמוה שהוא כנגד הגמ'. וכן תמה שם בהג' הרמ"ך. והראב"ד שם השיג על פסק זה וכתב "ומברך ברכת המזון על הכוס ואחר כך מבדיל עליו – א"א בשאין לו אלא אותו כוס", שדוקא בשאין לו אפשר לעשות שתיהם על כוס א'.

וע"ש במ"מ שביאר מח' זו וז"ל, "אבל בהשגות כתוב אמר אברהם בשאין לו אלא אותו כוס ע"כ. וכ"כ קצת המפרשים ז"ל. והכריחם לזה מה שאמרו פרק ערבי פסחים (דף ק"ב:) גבי מזון וקידוש שאין אומרים אותן על כוס אחד לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות כמבואר בסמוך, והקשו על זה והעלו דקדושה ואבדלתא חדא מלתא היא ויכול לאמרן על כוס אחד ברכת המזון וקדושה תרי מילי נינהו, והם מפרשים דברכת המזון הוא למפרע למה שאכל וקידוש להבא ועיולי יומא וה"ה לברכת המזון [והבדלה] עכ"ל אחד מן המפרשים ז"ל. ורבינו ז"ל סבור דברכת המזון והבדלה הכל הוא על מה שעבר שחיוב ההבדלה אינו בשביל הזמן ההווה והעתיד שהוא חול, אלא בשביל הזמן

שעבר שהיה שבת. ומ"מ מדברי הגאונים ז"ל נראה שאם יש לו שני כוסות שעל אחד מברך ברכת המזון ועל האחר מבדיל ועיקר.⁵

ונראה מביאורו של המגיד משנה שנחלקו הרמב"ם וראשונים גופא בענין זה. כלומר שיטת הרמב"ם היא, שלפי מסקנת הגמ' דהיכא שהוא חדא מילתא כגון קידוש והבדלה אין בזה משום חבילות חבילות, אז הה"נ ברכת המזון והבדלה חשיבי חדא מילתא. וטעמו משום ששתיהם על העבר. וזו לשיטתו במה שאמר לעיל שענין של הבדלה הוא לומר דברי שבת על יום השבת. וכיון שבהמ"ז גם היא על העבר יוצא שהם חדא מילתא.

אמנם החולקים על הרמב"ם סברי שברכת המזון היא על העבר והבדלה היא על העתיד. שהם סוברים שעיקר ענין של הבדלה שייך לעתיד לימי החול הבאים אחריו.

ובעיקר תירוץ הגמ' לעיל נראה שיש מח' ראשונים יסודית שמאירה על שאלה זו. הגמ' אומרת שאין בעיה לקדש ולהבדיל בכוס א' משום שהבדלה וקידוש חדא מילתא היא. מהו פירושו של תשובה זו?

ופשטות י"ל לפי הרמב"ם שקידוש והבדלה שניהם שייכים לשבת. וכאן שניהם הם שבת לימי הקדושה, לכן הם חדא מילתא.⁶ וכן פירש המאירי

⁵ וכן עי' במאירי (פסחים קב:) שכתב, "יש מתירין בה אף ביש לו ומפני שהבדלה אינה אלא מדברי סופרים ואף ביש לו מותר, אבל ברכת המזון וקידוש שהם שתי ברכות של תורה אין מברכין אותם על כוס אחד אף באין לו, וכן דעת גדולי המחברים. וי"מ הטעם מפני שברכת המזון וקידוש הוא שהם שני ענינים, מפני שברכת המזון אמורה על מעשה שנעשה כבר והקידוש על היום שעתיד לבוא, ונמצא זה למפרע וזה להבא. אבל ברכת המזון והבדלה, הרי אף הבדלה נעשית על היום שעבר, ונמצאו שתיהן נתקנות על מה שעבר."

⁶ ובאמת שיטת הרמב"ם בזה הוא מיושבת שפיר. שברכת קידוש והבדלה הם קיום של "זכור" שמשבח בהם את השבת. אמנם שיטת הרמב"ן צ"ע. שכתב הרמב"ן (שמות פרק כ') שענין של קידוש הוא לקדש את השבת כמו שמקדשים ב"ד את שנת היובל ואת יום ראש חדש. וא"כ מהו ענין של הבדלה, ואיזה סוג ברכה הוא זה. וקשה לומר שכאן יודה הרמב"ן שהוא ברכת השבח ליום השבת. וי"ל בב' אופנים. יתכן שכמו שיש מושג להקדיש את השבת כמו כן יש מושג להסיר את הקדושה ולהביא ימי החול. וכן הוא לשון של המגדל עוז (הל' שבת פרק כ"ט) "...ועוד ראיתי אני כי אמרו ז"ל בפירוש זכור ושמור בדיבור אחד נאמר, לשון זכור הוא מצות עשה, זכרהו בכניסתו שמקדשין אותו בדברים... ולשון שמור שייך ביציאתו שלא ינהג בקדושת קדש מנהג חול עד שיבדילנו ויקבענו ויושיבנו על כנו".

(שם), "...ואע"פ שביום טוב אחר השבת מברכין יקנה"ז שיש בו קידוש והברלה קדושה ואבדלתא חדא מילתא היא שהכל לקדושת שבת נתקן, ומותר לעשותן על כוס אחד אף במקום שיש לו כמה כוסות".⁷

ועו"ל ע"פ הרמב"ן עצמו שם. שהאריך שם למנות עוד מצוה שהוא חלק של מצוות זכור את יום השבת. שהוא מ"ע מה"ת לזכור בכל ימות השבוע את יום השבת, וז"ל שם, "ועל דרך הפשט אמרו (במכילתא כאן) שהיא מצוה שזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחה ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא... ובמכילתא (כאן) רבי יצחק אומר, לא תהא מונה כדרך שהאחרים מונים, אלא תהא מונה לשם שבת. ופירושה, שהגוים מונין ימי השבוע לשם הימים עצמן, יקראו לכל יום שם בפני עצמו, או על שמות המשרתים, כנוצרים, או שמות אחרים שיקראו להם, וישראל מונים כל הימים לשם שבת, אחד בשבת, שני בשבת, כי זו מן המצוה שנצטוונו בו לזכור תמיד בכל יום. וזה פשוטו של מקרא, וכך פירש ר"א. ואומר אני שזהו מדרשו של שמאי הזקן (במכילתא דרשב"י) שפירש מצות זכור עד שלא תבא, כלומר שלא נשכחה בשום פנים, אבל הזכירו בברייתא (בביצה טז ב) עוד מדת חסידותו שהיה הוא מזכירו גם במאכליו ואוכל לכבוד שבת כל ימי חייו, והלל עצמו מודה במדרשו של שמאי, אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים מפני שכל מעשיו היו לשם שמים, והיה בוטח בה' שיזמין לו לשבת מנה יפה מכל הימים".

ואולי לפי הרמב"ן זהו יסודה של הברלה. שאינה שווה לקידוש כלל. אמנם הוא קיום של מ"ע זו הנכללת בתוך זכור את יום השבת, שצריך לזכור שבת הבאה מיד לאחר שיצאה השבת שעברה.

⁷ וע"ע חידושי הרשב"א (מסכת כתובות דף ח. ה.) שכתב וז"ל, "...אמר רב הונא בר יהודה אמר רב ששת לפי שאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד מאי טעמא אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות, ואקשינן והא יו"ט אחר שבת דאמר רבא יקנה"ז, ופרקינן התם קידושה ואבדלתא חדא מצוה היא, אבל ברכת מזון וקידושה תרתי מילי נינהו".

הרי שהרשב"א קורא לזה חדא מצוה ולא רק חדא מילתא. ובאמת זה גם מבואר ע"פ הרמב"ם שקידוש והברלה שניהם נלמדים מזכור את יום השבת לקדשו ושניהם הם שבח על יום השבת. ועי' בשו"ת הרשב"א (חלק ד' סי' רצה) שכתב בהדיא כשיטת הרמב"ם שענין של קידוש הוא לתת שבח ליום השבת.

והנה באומר קידוש והברלה ביחד איזה מהם קודם, נחלקו בזה האמוראים (דף קב:) אם קידוש קודם או אם הברלה קודמת. ולפי הרשב"א ששניהם הם מצוה א' יש לכאור מח' זו שיתכן שבתוך מצוה זו של זכור יש חלק עיקרי וחלק שטפל לו. וכן מבואר מתוס' (פסחים קו: ד"ה מקדש אריפתא) בשם רב עמרם גאון שכתבו, "ומיהו בסדר דרב עמרם יש אע"ג דאין מבדילין על הפת, ביו"ט שחל במוצאי שבת מבדילין כיון דקידוש עיקר כדפסקינן יקנה"ז ומקדשין על הפת, נעשה הברלה טפילה לה ומבדיל על הפת עם הקידוש".

אמנם עי' בדברי הר"ן (פסחים כ: בדפי הרי"ף סד"ה כוס וכו') שכתב "דקדושה ואבדלתא חדא מילתא היא, דתרווייהו עיולי יומא נינהו, אבל ברכת המזון וקידושה תרתי מילי נינהו דברכת המזון למפרע על מזונו וקדושה להבא עיולי יומא הוא". והוא אותה סגנון של הרב המגיד אלא שהוסיף לבאר שזה פירושו של הגמ' כאן, שכיון שקידוש הוא עיולי יומא והבדלה היא גם עיולי יומא של ימי השבוע הבאים, ממילא הם חדא מילתא.⁸

מבואר מתוס' שמח' זו איזה מהן קודם תלויה בשאלה הנ"ל איזה מהם עיקר ואיזה טפל. ועי' במשנה ברורה (או"ח סימן רצו ס"ק כ"ח) על מה שכתב השו"ע, "אומר הבדלה מיושב", והרמ"א הגיה: "וי"א מעומד וכן נוהגין במדינות אלו" הוסיף המשנ"ב ד"קנה"ז לכו"ע טוב לברך מיושב כמו בשאר קידוש לעיל בסימן רע"א ס"י בהג"ה". ולכאור' מוכן ע"פ הנ"ל.

וע"ע במגדל עוז (הל' שבת פרק כ"ט) וז"ל, "ואומר זכירה בקידוש ושמירה בהבדלה בלאו הבא מכלל עשה, ואף על פי ששניהם מן התורה, הקידוש עיקר והבדלה טפילה לו... והכי נמי אסיקנא הא דאמר רב עמרם אמר רב, שבת קובעת לקדוש ואינה קובעת להבדלה למדנו כי הקידוש עיקר והבדלה טפילה לו, כל שומר שבת מחללו, ואף כי שניהם מן התורה בזכירה ובשמירה הדברים אמורים..."

ועי' בחינוך (מצוה ל"א) "מצות קידוש שבת בדברים: לדבר דברים ביום שבת בהכנסתו וכן ביציאתו, שיהיה בהם זכר גדולת היום ומעלתו והבדלתו לשבח משאר הימים שלפניו ואחריו, שנאמר (שמות פרק כ' פסוק ח') זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכר קדושה וגדולה". וע"ע במנ"ח (ס"ק ז') שכתב שאע"ג שקידוש והבדלה נימנית במנין המצוות כמצוה א', וודאי הו"ו כבי' מצוות כמו ק"ש של שחרית וק"ש של ערבית שכ"א מצוה בפנ"ע.

⁸ ועי' רש"י שם (ד"ה קידוש והבדלה חדא מלתא היא) שכתב "דתרווייהו משום קדושת יום טוב נינהו, ובהבדלה עצמו הוא מזכיר קדושת יום טוב דהמבדיל בין קדש לקדש קא מברך". ואולי לרש"י הענין של הבדלה הוא על העתיד ולכן דוקא כאן שמקדשים את היו"ט וגם מזכירים בהבדלה קדושת יו"ט נחשב ששייכים להדדי. ועי' מגן אברהם (סימן רצט ס"ק ט) שמביא נפק"מ להלכה ע"פ שיטת רש"י וז"ל, "כתב בשל"ה הל' ר"ה מי שמתענה ב' ימים וב' לילות קודם ר"ה מבדיל מוצאי יום ב' ואם חל ר"ה ביום ג' אין להמתין עד ליל ג' דא"כ יצטרך להבדיל יק"ו ויהיה מילתא דתמיה, ול"נ דאם אירע שהמתין לא יאמר קידוש והבדל' על כוס א' דהא אמרי' בפסחים דף ק"ב דא"א ב' קדושות על כוס א' אלא קדושה והבדלה משום דחדא מלתא היא, ופירש רש"י דתרווייהו משום קדושת י"ט נינהו ובהבדלה עצמה הוא מזכיר קדושת י"ט דהמבדיל בין קודש לקודש הוא מברך עכ"ל וכ"כ הרשב"ם, אבל הבדלה דחול אין לה ענין..."

הבדלה בתפילה: חובת הבדלה או חובת תפילה

יש לחקור בחובת הבדלה שבתפילה. האם הוא בעצם חיוב הבדלה וקבעוה בתוך התפילה. או שתקנוה להיות חלק של תפילה. וע' בספר דבר שמואל (פסחים דף קה:): שהאריך בזה, ותלה שאלה זו במח' בין הרמב"ם והרא"ה. שכתב הרמב"ם (הל' תפילה פרק ג' הל' ז') "...ויש לו להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה, וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה, ובלבד שיקרא ק"ש בזמנה אחר צאת הכוכבים".

ודייק החיד"א (ספר מחזיק ברכה) שלרמב"ם גם ערבית במוצאי ש"ק הוי רשות, אף שמבדיל בתפילה. אמנם בחי' הרא"ה (ברכות דף כ"ז:): כתב, "מיהו ודאי במוצ"ש מסתברא דהויא חובה משום דבעי למימר הבדלה בחונן הדעת".

ולכאו' נחלקו בזה. שאם נימא שהבדלה בתפילה הוא רק חלק של מצות תפילה ממילא אם תפילת ערבית רשות, גם במוצ"ש יהיה רשות. אמנם אם החיוב הוא משום הבדלה, יוצא שמחוייב להתפלל ערבית במוצ"ש מפאת החיוב להבדיל בתפילה.⁹

והוסיף הדבר שמואל לדייק מזה שכתב הרמב"ם דיני הבדלה בתפילה בהל' תפילה ולא בהל' שבת שמשמע שאין הבדלה בתפילה קיום בהבדלה אלא קיום בתפילה.

ואולי יש להוסיף בשיטת הרמב"ם מה שמניח הב"י (או"ח סי' רצ"ט) בדברי הרמב"ם וז"ל, "ודייק רבינו [הטור] מדכתב ברוצה לעשות חפציו קודם

⁹ ויש לתלות שיטה זו של הרמב"ם במה שמצינו לעיל בדבריו, שעיקר מצוה של הבדלה הוא שבת. וע"כ סובר הרמב"ם שאם קבעו הבדלה בתפילה באתה חונן, ואם אפשר ג"כ להכניס אותה בכרכת שומע תפילה (דהיינו מק' בקשה), צריך לומר שיש אופי אחר להבדלה בתוך התפילה. ולפי מש"כ הרמב"ם כאן מובן שהבדלה בתפילה הוא מחובת תפילה ולא מחובת הבדלה.

ובספר דבר שמואל (שם) הביא מחכם א', שלכן כשכתב הרמב"ם בריש פרק כ"ט שיש מצות הבדלה מה"ת לתת שבח לא הביא הנוסח של הבדלה בתפילה אלא הנוסח שאומרים על הכוס משום שהבדלה בתפילה אינו מחובת הבדלה אלא מחובת תפילה, ועייין.

שיבדיל על הכוס ולא כתב קודם שיבדיל בתפלה ועל הכוס אלמא כל שלא הבדיל על הכוס אסור במלאכה ואפילו אם הבדיל בתפלה עד שיאמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול, וכן דעת הרמב"ם (פכ"ט ה"ו) שאע"פ שהבדיל בתפלה אסור לעשות מלאכה עד שיבדיל ויאמר המבדיל בין קודש לחול".

ומוכנת שיטה זו ברמב"ם, שכיון שהבדלה בתפילה היא חובת תפילה ולא חובת הבדלה, אין שום היתר מלאכה ע"י אמירתה.¹⁰

וע' בדרכי משה (או"ח סי' רצ"ו אות ג') שמביא מתשובת מהר"ם מרוטונבורג (דפוס קרימונא סי' ק') שכתב שאם אין לו יין צריך להבדיל בלא כוס כמו בברכת המזון שצריך לברך אף אם אין לו כוס. והק' עליו הד"מ שם, "צ"ע, דגבי הבדלה כבר הבדיל בתפילה".

אולי יש לומר שנחלקו בהבנת הבדלה בתפילה. לפי הד"מ, אינו מרויח אם מבדיל בלא כוס שהרי כבר קיים הבדלה בלא כוס. אמנם לפי המהר"ם, יתכן שהבדלה בתפילה הוא קיום בתפילה ולא בהבדלה ולכן מחוייב לחזור ולהבדיל בלא כוס לאחר תפילה.¹¹

¹⁰ אמנם עי' בחי' הגרי"ז הל' שבת מש"כ בשיטת הרמב"ם בענין איסור מלאכה קודם הבדלה.

¹¹ אמנם עי' בפמ"ג (שם ס"ק ז') שמשמע שהבין טעם אחר בשיטת הד"מ. שכיון שאין לו יין, חוזר להיות כתקנה הראשונה שהיו מבדילים בתפילה לחוד. לכן אין צורך להבדיל אח"כ, שוודאי היו זמנים שהיו עניים וקיימו הבדלה בתפילה. אלא שנ"ל שזה תלוי בהבנת הגמ' ברכות (לג.), "אמר ליה רב שמן בר אבא לרבי יוחנן מכדי אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות, נחזי היכן תקון. אמר ליה: בתחילה קבעוה בתפלה. העשירו, קבעוה על הכוס. הענו, חזרו וקבעוה בתפלה. והם אמרו: המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס". ומהריטב"א שם משמע שמסקנת הגמ' באה לומר שגם לאחר שתקנו בימי עניות לאמרה בתפילה, אם יש ליחיד היכולת להבדיל גם על היין, חייב להבדיל על הכוס. ויש לחקור, האם היה עוד תקנה לזמנינו שרובם יכולים להשיג כוס להבדלה שצריך להבדיל גם על הכוס כעין תקנה שנייה בזמן שהעשירו (ועי' ברשב"א שם שפי' שלפי המסק' גם אם העשירו לא זזה הבדלה מתפילה שלא יהא מטולטלת כל הזמן) או שתקנה הקדומה קיימת שמי שיכול להשיג כוס חייב לעשות כן. לכן בזמנינו שעשירים הם, חייבים להבדיל כל יחיד לעצמו על הכוס. ואולי נפק"מ הוא בזמן שרובם עשירים, האם יש חיוב על המיעוט להבדיל על הכוס או לא. שאם נימא שלא היה עוד תקנה אז ממילא אלו שהם עניים עומדים בתקנתם להבדיל בתפילה לחוד.

ועי' בשו"ת הרדב"ז (חלק א' סי' שסא) שדן במי שלא התפלל ערבית במוצ"ש כלל. והסיק שבין אם הברדיל על הכוס בין אם לא הברדיל על הכוס למחרת אינו אומר אתה חוננתנו. אכן עי' במג"א (או"ח סי' רצד ס"ק א') שחולק וסובר שבין כך ובין כך חייב לאומרה למחרת.

נחלקו האחרונים בשיטת המג"א, באיזו תפילה צריך לומר אתה חוננתנו. רעק"א (שם) כתב בהחלט שלפי המג"א צריך להשלים ההברלה בתוך תפילה ראשונה, ודלא כשיטת התוספת שבת שפירש דברי המג"א שצריך להשלים ההברלה בתפילה שנייה. ואפשר שתלוי בשאלה הנ"ל. כלומר לפי רעק"א, אין קשר מהותי בין הברלה לתפילת ערבית, רק שיש חיוב להברדיל בתוך התפילה. ומסתבר להכניס הברלה בתפילה ראשונה שאפשר. לכן אם לא הברדיל בערבית חייב להברדיל מיד בתפילה ראשונה למחרת. אמנם לפי התוספת שבת נ"ל שחיוב הברלה שבתפילה הוא חובת תפילה, ומסתבר שנתקן כחלק של תפילת מוצ"ש. ולכן דינו להיות נכלל בתוך תפילת תשלומין לתפילת ערבית.¹²

ועי' בשלחן ערוך הרב (או"ח סי' רצד סע' ב') שכתב "ואח"כ כשהעשירו ישראל קבעו חכמים על הכוס וכשחזרו והענו חזרו חכמים וקבעו בתפלה וכדי שלא יהא ההברלה מיטלטלת תדיר ע"י עושר ועוני מתפלה לכוס ומכוס לתפלה התקינו חכמים שלעולם צריך כל אדם המברדיל בתפלה להברדיל גם על הכוס אם יוכל למצוא". משמע שמכח זה גם בזמנינו שהעשירו מברדילים פעמים.

ולפ"ז יש ליישב קושיא על הגמ' פסחים (קה:): שאומרת "ש"מ המברדיל בתפילה צריך להברדיל על הכוס". אמנם ל' זו שהובא מגמ' ברכות לכאור' אינו שייך לאותה סוגיא. שהגמ' בברכות ע"פ פי' הריטב"א מייירי בזמן שהיו עניים שאם יש לא' כוס צריך להברדיל על הכוס. ואיך זה שייך להלכתא בזה"ז. אמנם לפי דברי השו"ע הרב מובן, שבאמת לא היה עוד תקנה אח"כ, ולכן לאחר שהעשירו אין תקנה חדשה אלא שלכל או"א יש חיוב מפני דין הקדום שאם יש לו צריך להברדיל על הכוס.

והשתא יוצא לפי המהר"ם שחולק על יסוד זה וס"ל שאם אין לו לאותו יחיד אינו יכול לסמוך על הברלה שבתפילה לחדוד. דכיון שיש תקנה בזמן שהעשירו, לא מספיקה ההברלה שבתפילה.

¹² עי' בשו"ת פעולת צדיק (חלק ב סימן קכט) וז"ל, "אלא דצל"ע על מה שהקשה מג"א להרדב"ז מהא דמשמע בגמ' דצריך להברדיל על הכוס ביום א' אף שכבר הברדיל בתפלה דנר' דלא דמו דשאני התם שזמן הברלה על הכוס הוא עד סוף יום ד' משא"כ בתפלה דאזלינן בה בתר חובת שעתיה וכמ"ש (או"ח סי' ק"ח) בב"י אבל אם עבר זמנה ומשלימה בתפלה אחרת אינו מזכיר שוב מעין המאורע. ראייה ממי שלא התפלל בשבת או בר"ח ומתפלל במוצ"ש או

ולכאו' עוד נפק"מ בין רעק"א והתוספת שבת הוא אם הזיד ולא התפלל ערבית במוצ"ש. שלפי התוספת שבת אין אפשרות להשלים בכה"ג כשאר מזיד בתפילה, וא"כ אינו מבדיל בתפילה. ולפי רעק"א יצטרך להבדיל בתפילה ראשונה כיון שאינו שייך לדין תשלומין (כמש"כ הוא עצמו שם).

וע' בשערי תשובה (שם ס"ק א') שכתב, "וכת' בר"י בשם דבר משה אונן במוצ"ש שאינו חייב בתפלה יום ראשון אחר הקבורה, כשמתפלל שחרית לא יאמר אתה חוננתנו בתפלתו ע"ש". ולכאו' לפי שיטת רעק"א יש להבדיל בכה"ג בתוך תפילת שחרית. וכן מצאתי באחרונים (עי' בדי השלחן יו"ד סי' שמ"א ס"ק ס"ה, ועי' בדברי סופרים שם ס"ק נ"א).

וע' בס' שמירת שבת כהלכתה (סי' נ"ח הע' כ"ח) שחקר באחד שאמר אתה חוננתנו במעריב ובתפלתו טעה ולא הזכיר ותן טו"מ בימות הגשמים, האם צריך להזכיר אתה חוננתנו בתפילה שנייה. ועמש"כ שם מהגרש"ז שהציע שכיון שאמר הבדלה בתפילה ראשונה כבר הועיל להתירו במלאכה וא"א לאסרו במלאכה אח"כ, לכן ל"צ לחזור ולומר הבדלה בתפילה שנייה. ועי' בספר אשי ישראל (פרק ל' הע' ע"ג) שהביא דעות החולקים. ולכאו' תלוי בספק הנ"ל. שאם הוא חיוב הבדלה אין לאומרה עו"פ, אמנם אם הוא חובת תפלה י"ל שכן חייב להזכירה פעם שניה.¹³

במוצאי ר"ח תשלומין דאו אינו מזכיר בתשלומין המאורע הראשון ודוק. ושוב מצאתי בס' עמודי שמים דף ת"א ע"ב שהשיג על המג"א ז"ל יע"ש שלי"ת שכוונתי לד' גדול".

ומזה שקראו לאתה חוננתנו "מעין המאורע" משמע שהבין שהוא דין בתפילה ולא חיוב אחר. ולפ"ז יש להסביר שיטה שסובר שאין להכניס כלל אתה חוננתנו בתפילה אם אינו מוצ"ש. שהבדלה בתפילה הוי חלק של תפילה, אלא שכיון שהוא מעין המאורע א"א לאמרה אחר זמנה. אמנם עי' ל' הרדב"ז שמשמע שיש עוד שיקול שהביאו למסקנתו.

¹³ במיוחד לפי הערה הנ"ל שאתה חוננתנו נקראת מעין המאורע וצריך לאומרה בתפילה שנייה. והוא דומה למי ששכח גבורות גשמים בר"ח, כשחוזר להתפלל צריך להזכיר מעין המאורע. אלא שענין באריכות בשו"ת ארץ צבי (סי' כ"ד) שדן בשאלה כעין זה במי שטעה בתפילה בר"ח ולא אמר ותן טל ומטר והזכיר יעלה ויבוא, האם חייב, כשמתפלל שנית להזכיר יעלה ויבוא.

ותלה במח' רבינו יהודה ור"מ מאלאוור (ע' תוס' ברכות כו:) אם תפילה ראשונה נקראת תפילה או לאו. ואז פלפל שגם לר' יהודה שתפילה א' בלא הזכרת גבורות גשמים נקראת תפילה עדיין יש לומר שכיון שמתפלל והוא ר"ח עליו להזכיר יעלה ויבוא שבכל תפילה שמתפלל, עליו להזכירה.

הבדלה שלא בזמנה

איתא בגמ' פסחים (דף קו.). "אמרי בני רבי חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך בכל השבת כולו. ועד כמה אמר רבי זירא עד רביעי בשבת. כי הא דיתיב רבי זירא קמיה דרב אסי, ואמרי לה רב אסי קמיה דרבי יוחנן, ויתיב וקאמר לענין גיטין, חדא בשבתא, תרי ותלתא בתר שבתא, ארבע וחמשא ומעלי יומא קמי שבתא."

ובגמ' שם (קז.) נחלקו בשיטת רבא, "אמר רבא, הילכתא... מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולו. אממר פתח לה להא שמעתא דרבא בהאי לישנא: אמר רבא, הילכתא... מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל היום כולו."

וצ"ב מהו יסוד המח' בין שיטות אלו אם יכול להבדיל עד סוף יום ראשון או עד סוף יום ג'. ועי' בר"ן (פסחים דף כ"א: בדפי הרי"ף ד"ה מי שלא) שהביא שיטת הבה"ג שפסק כל"ב שרק מבדילים עד סוף יום ראשון. ואעפ"כ פסק שאם ט' באב חל ביום ראשון אפשר להבדיל אחריו בליל ב', וכתב על זה וז"ל, "והקשו עליו דכיון שנקטינן שאינו מבדיל אלא כל היום כולו נמצא שאין לה תשלומין כלל, דכיון שיום אחר הלילה כל יומא מוצ"ש הוא."

ונראה מקושיא זו שהקשו על הבה"ג שהמקשים הבינו שמח' זו אם אפשר להבדיל עד סוף יום א' או עד סוף יום ג' הוא מח' יסודית באופיה של הבדלה שלא בזמנה. כלומר, לפי מ"ד שמבדיל רק עד סוף יום ראשון, הטעם הוא שכל יום ראשון הוא מוצאי שבת והוי זמן הבדלה. ולפ"ז אין אפשרות להבדיל אח"כ. אולם, משמע דמ"ד שיכול להבדיל עד סוף יום ג' ס"ל שהוא מדין תשלומין.

ונראה שדברי המקשה בר"ן הוא מדברי הרמב"ן (תורת האדם שער האבל ענין אבלות ישנה), וכמדומה שביאור הנ"ל בולט בדבריו. לאחר שהביא שיטת הבה"ג כתב הרמב"ן וז"ל, "ואנן לעניות דעתין לא חזינן לה להך סברא, דכיון דלא חזי לאבדולי אלא מוצאי שבת ויומו, כי אסור למיכל בהו מאי טעמא ליבדיל מכאן ואילך, ואדרבה איפכא מסתברא דכי אסיר למיכל באפוקי שבתא ולא חזי לאבדולי בחד בשבא לא מבדיל בתרי בשבא, דהא לא חזי בשעתיה לאבדולי, וטפי בטפי איכא למימר דאפילו למאן דאמר מבדיל והולך כל השבת כולה הני מילי היכא דבמוצאי שבת חזי לאבדולי, אבל היכא דבמוצאי שבת

לא חזי לאבדולי תו לא מיבדיל עד רביעי בשבת, דכולהו תשלומין דראשון נינהו וכיון דבזמניה לא חזי להבדלה לא מבדיל בלא זימניה,¹⁴ משל כל הראוי לביילה אין ביילה מעכבת בו וכל שאינו ראוי לביילה ביילה מעכבת בו, ומכל מקום למ"ד מבדיל והולך כל היום כולו משום דכולי יומא כלילה של מוצאי שבת הוא, מילתא מחוורתא היא דכי נמי אסור למיכל ולמשתי במוצאי שבת לא מבדיל מכאן ואילך, דליכא הבדלה אלא במוצאי שבת דהוא לילה ויום. וכיון שראינו לרבינו הגדול ז"ל שהסכים לפסוק הלכה מבדיל והולך כל היום כולו אין לנו הבדלה על הכוס בתשעה באב שחל להיות באחד בשבת".

אמנם יש להוכיח בעוד ראשונים עוד הבנה במח' זו. דעיין במאירי (תענית דף ל:): שכתב "וכן אפשר לפרשה שלא מחמת תשלומים אלא שכל ימים אלו נקראים מוצאי שבת, וכמו שהביאו בהדיא שאמרו בענין גיטין חד בשבא תרין בשבא ותלת בשבא בתר שבא והילכך מבדיל במוצאי התענית אבל לא על האור ולא על הבשמים וכן המנהג בכל גלילותינו מימות הגאונים והרבנים שבהם, והדבר נאה שאין שבת יוצא בלא הבדלה". ומבואר שגם למ"ד שיכול להבדיל עד סוף יום ג' יתכן דס"ל שכל ימים אלו הם מוצ"ש ולא מדין תשלומים. ולכאור' נחלקו גופא בזה, עד מתי נקראת מוצאי שבת.

וכן להיפך מצינו בראשונים שגם למ"ד שמבדילים רק עד סוף יום ראשון היינו מדין תשלומין. דעיין בר"ן לעיל שמיישב שיטת הבה"ג מקור' הנ"ל וז"ל שם, "ואפשר לומר לדעתו ז"ל שלפי שעשאוהו כפושע ומזיד כיון שלא הבדיל כל היום כולו לא נתנו לו תשלומין, כדאמרינן בפ' תפלת השחר דמי ששכח ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית ב' אפ"ה אם הזיד ולא התפלל אין לו תשלומין וכאן אפי' שכח דשוכח מזיד הוא כיון שעבר יום א' ולא נזכר אבל היכא דלא אפשר כגון בט' באב סמכינן אלישנא דאמימר דאמר מבדיל והולך כל השבת כולה".

השוואה זו של הר"ן מורה על הבנה בשיטת הבה"ג שגם יום ראשון הוא מדין תשלומין כמו בתפילה. ולפיכך, אם לא היה אפשר לו להבדיל ביום

¹⁴ ועיין במאירי (מס' תענית דף ל). שחולק על זה וכתב, "...ואע"פ שבמסכת חגיגה (דף ט). אמרו בחגיגה שיש לה תשלומים כל ז' שאם היה חגר ביום א' ונתפשט בשני שאין כאן תשלומים הואיל ובזמנו לא היה בר חיוב, אין זה כלום שזה בזמנו בר חיוב היה אלא שהתענית מפקעו וחיובא מיהא עליה רמיא..."

ראשון לא דנו אותו כפושע, ויכול להבדיל גם אח"כ. ונראה שמצינו דברים דומים למ"ד שיכול להבדיל עד סוף יום ג'. והוא ע"פ התרומת הדשן מובא בב"י (או"ח סי' רצ"ט) וז"ל:

"כתוב בתרומת הדשן (ח"א) סימן קנ"ד בני אדם שמתענים שלשה ימים רצופים לילה ויום מתחילין במוצאי שבת איך יעשו בהבדלה על הכוס הואיל ואין יכולין לשתות במוצאי שבת יראה דיש דרכים בדבר בשלשה פנים האחד שיבדיל מבעוד יום וליכא למימר כיון דאבדיל שויה חול ואתסר ליה למשתי דכיון דמנפשיה קביל עליה הנך תעניות לא שייך למימר דעל כרחק חל עליו כדאמרינן (עי' פסחים נד.) גבי תשעה באב ואי משום חובת הנדר הא קיימא לן (נדרים ל: וש"ג) בנדרים הלך אחר לשון בני אדם ובלשון בני אדם לאו לילה מיקרי לענין ההבדלה. השני שיבדיל בסוף יום שלישי בתחלת ליל רביעי כד שרי ליה למיכל ולמישתי דאף על גב דעד רביעי מצי לאבדולי ולא עד בכלל שאני הכא דלא הוה מצי למיכל ולמישתי מקמי הכי ומיהו אין דרך זה מחזור כל כך והמחזור שבכל הדרכים שאם יש אצלו במוצאי שבת מי שמבדיל כיון לצאת עמו בברכה ויענה אמן ויוצא שפיר אפילו שאינו טועם."

ומשמעות הדברים שאין היתר להבדיל בתוך ג' ימים משום שהם נקראים מוצאי שבת, דא"כ מה מהני שלא היה יכול להבדיל, וכקו' הרמב"ן. ואם משום שהוא תשלומין יתכן דהיכא שלא אפשר התירו להשלים גם לאחר ג' ימים.¹⁵

ולכאור' יש להביא ראייה שזוהי שיטת הבה"ג ממש"כ הטור בדבריו (או"ח סי' רצ"ט), "טעה ואכל קודם שהבדיל יכול להבדיל אחר כך... כתב בה"ג ה"מ דמבדיל ביום ראשון דלא טעם מידי אבל טעם מידי לא ואע"ג דקי"ל טעם מבדיל ה"מ היכא דאבדיל לאורתא אבל אי מבדיל למחר אי טעם מידי אינו מבדיל ואיני יודע מה יש בין לילה ליום לענין אי טעם מבדיל".

ואם הבדלה ביום ראשון הוא משום שגם היום נקרא מוצאי שבת אז קשה שיטה זו. אמנם אם נימא שהוא מדין תשלומין אז יש להבין למה לא התירו להשלים בכה"ג. שו"מ כעין זה בסוף הגליון של רעק"א על השו"ע (או"ח סי' רצ"ט סע' ו').

¹⁵ שו"מ התשובה בפנים, שבהדיא משווה הצעה זו לשיטה של הבה"ג הנ"ל.

ב' דינים בהבדלה לאחר מוצאי שבת

ויש לדון למ"ד שמבדיל והולך עד סוף יום ג' והוא מדין תשלומין האם יום א' גם כן מדין תשלומין או שהוא דין אחר. כלומר דאולי יש ב' דינים: יום א' שיש לו דין מוצאי שבת, ודין שני ליום ב' וג' שהם מדין תשלומין.

ועי' ברא"ש (מסכת ברכות פרק ג' סימן ב') שמביא מח' גדולה בין הראשונים היכא שהיה אונן במוצ"ש וז"ל, "אמרו שפעם אחת היה ר"י ז"ל אונן ואכל בלא הבדלה. א"ל תלמידיו ונבדיל לפניך. אמר להם האמרינן בירושלמי אם ברכו אין עונה אחריהם אמן. ולמחרתו כשבא מבית הקברות אמרו לו למה אינך עושה הבדלה האמרינן טעם מבדיל והשיב להם מאחר שהייתי פטור אמש בשעת חיוב הבדלה משום שהייתי אונן גם עתה פטור אני. שכן מצינו בפרק קמא דחגיגה (דף ט א) חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני כיון שנדחה ביום ראשון שוב אינו חייב ביום שני. וה"ר מאיר ז"ל דנורנבערג כתב בהלכות שמחות שלו מי שיש לו מת בשבת ולא נקבר עד למחר ולא הבדיל במוצאי שבת נ"ל שמוותר לאכול בלא הבדלה. דאמרינן בפ' מי שמתו מי שמתו מוטל לפניו פטור מכל מצות שבתורה. ואמרינן עלה בירושלמי כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. וביום המחרת לאחר שנקבר מתו אסור לאכול עד שיבדיל דהא קי"ל בערבי פסחים (דף קו ב וקז א) טעם מבדיל. ואמרי' נמי מי שלא הבדיל במ"ש מבדיל והולך כל השבת כולה... וא"כ בנדון זה כיון דזמן ההבדלה כל יום המחרת וכל השבת כולה אע"פ שלא היה יכול להבדיל קודם שנקבר מתו יבדיל לאחר שנקבר מתו כדפרישית. ואין לומר כיון שאין יכול להבדיל לא יאכל. דהא אמרינן דאינו מברך ואינו מזמן אפילו הכי אוכל ואפילו אם שמע מאחרים שהבדילו במ"ש אינו עולה לו כיון דבהיא שעתא לאו בר חיובא הוא וצריך למחר לחזור לברך ולהבדיל מיהו אינו מברך על הבשמים ועל המאור. שמעתי שיש גדולים שאומרים לאחר להבדיל ובזה נפטר האבל. ואין נראה לי כלל אלא כדפרישית. ושוב הגיד לי הר"ז הלוי ז"ל משפיר"א בשם הר"ר יקותיאל משפיר"א שמצא גדול אחד שכ' כדבריו ואת שמו לא הגיד לי ע"כ לשון ר"מ ז"ל".

ומבארים האחרונים¹⁶ שמח' בין הר"י ומהר"ם היא גופא בנידון דידן, כלומר, האם הבדלה לאחר מוצ"ש היא מדין תשלומים או לא.¹⁷

¹⁶ כן מבואר מדברי הט"ז (יו"ד סי' שצ"ו ס"ק ב'). ובאמת עי' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' י"ז) שמביא סתירה בשו"ע בזה. שהשו"ע פסק (יו"ד סי' שמ"א סע' ב') כשיטת המהר"ם שאונן יכול

אמנם רואים בהדיא לר"י דס"ל שהיא מדין תשלומין ולא רצה להבדיל אחר מוצ"ש, גם ביום א' לא הבדיל וכמעשה שהיה. ומוכח לפ"ז שאין הברל בין יום א' ליום ב' וג' לפי שיטתו.

אכן עי' בהג' רעק"א (או"ח רצט סע' ו') שהאר"י להוכיח כצד השני, דיום ראשון אינו תשלומין אבל יום שני ושלישי הם תשלומין. לרעק"א גם אם אין מושג של ג' ימים במוצאי יו"ט כיון שלא שייך בתר שבתא לענין יו"ט, עכ"פ יש מושג של יום א'. דלכו"ע (אפי' למ"ד שמבדיל ג' ימים) יום ראשון הוא מדין שהיום הולך אחר הלילה והוי עיקר זמנה של הברלה ולכן מותר להבדיל גם במחרת יו"ט.

להבדיל אחר מוצ"ש. משמע מזה שאינו מדין תשלומין. אמנם בהל' הברלה (או"ח סי' רצ"ו סע' ו') פסק שדוקא אם שכח ולא הבדיל מותר להבדיל אחר מוצ"ש. משמע שהוא מדין תשלומין. ומציע החת"ס שם שיתכן דהשו"ע ס"ל שהוא מדין תשלומין ולכן דוקא אם שכח ולא היה מזיד מבדיל. אבל באונן מבדיל לאחור מוצ"ש לפי שאין באונן הפקעת חיוב הברלה, וחיוב הוא בהבדלה אלא שא"א לו לקיים חיובו. ולכן אח"כ כשיכול לקיימו חייב. עיי"ש עוד. ומלשון המהר"ם למעלה, "כיון דבההיא שעתא לאו בר חיובא הוא..." משמע שהוא עצמו לא הבין כן. וע' לקמן בהע' 19 עוד בסתירה זו בשו"ע.

¹⁷ ואולי יש לבאר שגופא זה תלוי על מש"כ לעיל. אם נאמר שעיקר הברלה שייכת לימי החול אז י"ל שגם הימים לאחור מוצ"ש הם בימי החול ולכן נחשב זמן הברלה. ואם נימא שהברלה בעיקרה שייכת לשבת יתכן שעיקר זמנה הוא במוצ"ש וזה שהתירו להבדיל אח"כ הוא מדין תשלומין.

ואולי יש לדייק ברמב"ם שהברלה לאחר זמנה הוא מדין תשלומין וכשיטתו לעיל שהברלה שייכת ליום השבת. דעיי' ברמב"ם (הל' שבת פרק כ"ט הל' ד') שכתב, "עיקר הקידוש בלילה, אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד מקדש והולך כל היום כולו, ואם לא הבדיל בלילה מבדיל למחר, ומבדיל והולך עד סוף ג' יום שלישי..."

ועי' בטור (או"ח סי' רע"א) שכתב, "...וכתב ר"ע אם לא קידש בלילה מחמת שכחה או אונס יקדש למחר אבל הרמב"ם ז"ל כתב, לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד יקדש למחר, והכי מסתבר טפ"י. וע"ש בכ"ח שמסביר מח' הרמב"ם ור' עמרם גאון הוא אם קידוש למחרת הוא מדין תשלומין או לא. דאם הוא מדין תשלומין, הגמ' במס' ברכות (דף כו.) אומרת שהיינו רק אם היה בשוגג ולא במזיד. וע"כ לרמב"ם קידוש למחרת הוא מעיקר זמן קידוש ולא תשלומין. ולכן יכול לאומרה גם אם הזיד ולא אמר קידוש מאתמול.

אמנם מל' הרמב"ם משמע שזה רק בקידוש אבל בהבדלה אינו מזכיר שאם היה במזיד אפשר לאמרה עד סוף יום ג'. וכן דייק בשו"ת שיח יצחק (סי' נ"ג).

ולפי הנ"ל חילוק זה מאד מסתבר. לרמב"ם דוקא הברלה שהיא שבת ליום השבת הוא מדין תשלומין כיון שלאחור מוצ"ש הלך עיקר הזמן של אמירת הברלה וכנ"ל. משא"כ לענין קידוש, אע"ג שלא קידש השבת בלילה, יום מחרת חשוב עיקר זמן קידוש כיון שהוא עדיין שבת.

והוכיח כן משיטת הרא"ש שפסק שיכול להבדיל עד סוף ג' ימים בערבי פסחים.¹⁸ אמנם פסק במס' ברכות שאם מצפה לכוס להבדלתו שיבוא ביום ראשון, אינו חוזר ומתפלל היכא דשכח הבדלה בתפילתו. ותמה עליו רעק"א שאם לרא"ש אפשר להבדיל עד יום ג' למה רק אם מצפה שיבוא הכוס ביום ראשון, גם אם יבוא ביום ב' או ג' יכול להבדיל על הכוס.

אע"כ שלרא"ש שאני הבדלה על הכוס ביום א' מיום ב' וג'. שיש ב' דינים. דין א' של עיקר זמנה שיום הולך אחר הלילה. ויום ב' וג' אינו עיקר זמנה.¹⁹

וע' שו"ת חת"ס (או"ח סי' י"ז) שנשאל על קושיא זו בגמ' פסחים (ק"ה.) שהגמ' משווה קידוש להבדלה. כמו שיכול להבדיל גם לאחר מוצ"ש הה"נ יש לקדש ביום השבת אם לא קידש בליל שבת, אמנם קשה, שהשו"ע (או"ח סי' רע"א) פסק כשיטת הרמב"ם בקידוש שיכול לקדש למחרת גם אם הזיד בקידוש לילה. וחזינן דס"ל שהוא זמנה ולא מדין תשלומין. ובהל' הבדלה (או"ח סי' רצ"ט סע' ו') כתב שדוקא אם שכח להבדיל במוצ"ש יכול להבדיל

¹⁸ כן משמע מהב"י (סי' רצ"ט) בשיטת הרא"ש. שהרא"ש (סי' י"ג) גרס בסוגיא דע"פ (דף קז.) שב' לשונות שווים שיכול להבדיל עד סוף יום ג'. ויש להעיר שהטור עצמו שם לא הביא הרא"ש כלל בנידון זה.

¹⁹ ובאמת ממש"כ הרא"ש במס' ברכות על מח' בין ר"י ומהר"ם לא משמע כן, וז"ל, "ונ"ל כדברי ר' יהודה דהא דאמרינן בע"פ מי שלא הבדיל במ"ש מבדיל והולך כל השבת כולה. היינו כשלא היה לו יין במ"ש או שאירעו אונס אחר שלא היה יכול להבדיל. אבל אונן דבשעה שחל עליו חיוב הבדלה היה פטור נפטר לגמרי, ותו לא מיחייב. ודמיא לגמרי להחייב דחייגו ביום ראשון ונתפשט ביום שני". משמע שהסכים לגמרי לשיטת רבינו יהודה שאפי' אם היה ביום א' אין לחזור ולהבדיל.

אמנם ראיתי בספר חזון לימים (למו"ר ר' יונתן זקס) הובא מס' אשר לשלמה בשם הגר"ח לחלק בין ב' סוגים של תשלומים. א' שהתשלומים אינו אותו קיום של העיקר. שנאבד משהו כמו בתפילה. וסוג שני של תשלומים שתשלומים מקיימים כל מה שעליו. ומציע שחגיגה הוא כצד שני.

וביאר לפ"ז שוודאי הבדלה לאחר שבת הוי תשלומין למוצ"ש. אלא שחלוק יום א' מיום ב' וג'. שיום א' מקיימים ממש הקיום של הבדלה בכולה. ולכן אם מצפה לכוס ליום א' כדאי להמתין. ואם אינו מגיע אלא אחר יום א' אין כדאי להמתין. אבל בשניהם אם אינו חייב בשעת חיוב שהוא מוצ"ש אינו חייב אח"כ ולכן באונן הרא"ש הכריע כר' יהודה.

אמנם עיי' בשו"ת הרא"ש (סי' כ"ז) שמביא שהרא"ש היה אונן במוצ"ש והבדיל ביום א' אחר הקבורה. ועיי' ב"י (יו"ד סי' שמ"א) שמביא שכל היכא שסותר הרא"ש א"ע בין התשובות למש"כ בפסקים הולך אחר הפסקים שהיה אחרון.

אח"כ. משמע שהוי מדין תשלומין ולכן במזיד אינו יכול להבדיל. וא"כ אין הגמ' מוכיחה שאפשר לקדש למחרת אם קידוש שונה לגמרי במהותו מהברלה שלא בזמנה.²⁰

וראיתי בבנין שלמה שמיישב ע"פ חילוק זה בין יום ראשון ליום ב' וג' לענין הברלה. שיום ראשון הוי עיקר זמן ושאר ימים הם תשלומים. וגמ' שלנו משווה רק ליום א' ששניהם הוו עיקר זמן. ושיטות בראשונים דס"ל שהברלה הוא תשלומין היינו רק לאחר יום ראשון.

²⁰ ועי' בחת"ס איך שיישב שאלה זו. ועי' לשון השו"ע (או"ח סי' רצט סע' ה' - ו'): "טעה ואכל קודם שהבדיל יכול להבדיל אח"כ. שכח ולא הבדיל במוצ"ש, מבדיל עד סוף יום ג'. וי"א שאינו מבדיל אלא כל יום ראשון ולא יותר..."

וע"ש במשנ"ב שכתב בזה"ל, (ס"ק טו ד"ה טעה ואכל וכו') "וה"ה אם הזיד ואכל אף דעבר במזיד מ"מ צריך להבדיל אח"כ בלילה אלא אורחא דמילתא נקט, וכן מה שכתב אח"כ בס"ו שכח ולא הבדיל, ה"ה בהזיד ולא הבדיל."

ומבואר מהמשנ"ב שהבין שדברי השו"ע הם לאו דוקא ואם הזיד בהברלה גם כן יכול להבדיל למחרת. ורואים שאינו מדין תשלומין. ולפ"ז אין סתירה מסי' שמ"א שפסק כמהר"ם.

אמנם מהחת"ס מבואר של' השו"ע הוא מאד מדוייק. ולפ"ז גם בסע' ה' צריך להיות דוקא. ועי' ל' הרמב"ם (הל' שבת פרק כט הלכה ה) "אסור לאדם לאכול או לשתות יין משקדש היום עד שיקדש, וכן משיצא היום אסור לו להתחיל לאכול ולשתות ולעשות מלאכה או לטעום כלום עד שיבדיל, ולשתות המים מותר, שכח או עבר ואכל ושתה קודם שיקדש או קודם שיבדיל הרי זה מקדש ומבדיל אחר שאכל". יוצא שיש מח' בין הרמב"ם והשו"ע אם הזיד ואכל קודם הברלה אם יכול להבדיל אח"כ. ולכאור' תלוי אם פסק שלנו שאם טעם מבדיל הוא מדין תשלומין או לא.

והעיר לי תלמידי היקר ע' גלסבורג שלכאור' תלוי בעוד שאלה ביסוד איסור אכילה לפני הברלה. האם הוא סניף באיסור אכילה לפני מצוות או הוא דין מיוחד בהברלה שלפני שעוסק במידי דחול צריך להבדיל ואם לא הבדיל קודם יש חסרון בהברלה עצמה. וודאי אם הוא סניף באיסור אכילה לפני מצוות אם עבר במזיד ואכל עדיין הוא עיקר זמן הברלה ויכול להבדיל אח"כ. (וודאי אם א' אכל במזיד לפני שקיים מצוות לולב עליו לקיים המצוה אח"כ.) אמנם אם הוא דין מיוחד במצוות הברלה, יתכן שעיקר זמן הוא דוקא לפני אכילה, והיכולת להבדיל אח"כ הוא מדין תשלומים בלבד.

אמנם יש להעיר מל' השו"ע בהל' קידוש (או"ח סימן רע"א סע' ז): "אע"פ שאסור לו לטעום קודם קידוש, אם טעם, מקדש". וכאן לא הזכיר שדוקא אם הוא בטעות. משמע גם במזיד יכול לקדש לאחר שאכל. ודומה למש"כ השו"ע (או"ח סי' רע"א סע' ח') "אם לא קידש בלילה, בין בשוגג בין במזיד, יש לו תשלומין למחרת כל היום". כנראה בקידוש הזמן הוא כל היום בין אם אכל בין אם לא קידש בלילה.